# JANUBIY OROLBO'YIDA SAKSOVULLARNI MUHOFAZA QILISHNING HUQUQIY CHORA-TADBIRLARINI KUCHAYTIRISH

***Berdax Jienbaev***
*O'zbekiston Ekologik partiyasi*
*Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputati yordamchisi*

**Annotatsiya:**Bir paytlar ulkan suv havzasi bo'lgan Janubiy Orol dengizi hozir atrof-muhitga ta'sir ko'rsatadigan eng og'ir ekologik ofatlardan birini boshdan kechirmoqda. Suv sathining pasayishi va antropogen bosimning kuchayishi mintaqa ekotizimida jiddiy o'zgarishlarga olib keldi, jumladan, saksovul (Haloxylon spp.) kabi o'simliklar jamoalarining degradatsiyasiga olib keldi. Saksovullar ekotizim muvozanatini saqlash, tuproq eroziyasini oldini olish va biologik xilma-xillikni saqlashda muhim rol o'ynaydi. Biroq, hozirgi tahdidlarga qarshi samarali kurashish va ekotizimning barqaror rivojlanishini ta'minlash maqsadida hududda saksovulni muhofaza qilish bo'yicha mavjud huquqiy tartibga solish takomillashtirilishini taqozo etadi.

Mazkur tezis Janubiy Orolbo'yida saksovullarni muhofaza qilish bo'yicha huquqiy chora-tadbirlarni har tomonlama tahlil qilish, mavjud muammo va kamchiliklarni aniqlash hamda ularni kuchaytirish bo'yicha tavsiyalar berishga bag'ishlangan. Tadqiqot milliy va xalqaro huquqiy jihatlarni qamrab oladi, shuningdek, himoya standartlarini amaliy qo'llashning muvaffaqiyatli va muvaffaqiyatsiz misollarini ko'rib chiqadi. Asosiy e'tibor qonunchilik, uning samaradorligi, ijrosini ta'minlashdagi kamchiliklar va joriy chora-tadbirlarni takomillashtirish imkoniyatlarini tahlil qilishga qaratilmoqda. Amalga oshirilgan ishlar natijasida hududda saksovullarni yetarli darajada muhofaza qilish va ekologik muvozanatni saqlashga qaratilgan yangi huquqiy tashabbuslarni ishlab chiqish va amalga oshirish bo'yicha aniq tavsiyalar berildi.
**Kalit so'zlar:**Saksovul, Janubiy Orol dengizi, atrof-muhitni muhofaza qilish, huquqiy tartibga solish, ekotizim, iqlim o'zgarishi, antropogen omillar, qonunchilik choralari, ekologik barqarorlik.

## Kirish

Qozog'iston va O'zbekiston chegarasida joylashgan Janubiy Orol dengizi butun ekotizimiga ta'sir etuvchi chuqur ekologik o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Ushbu o'zgarishlar suv sathining pasayishi, iqlim o'zgarishi va antropogen ta'sirning kuchayishi bilan bog'liq. Mintaqa ekotizimining muhim elementlaridan biri saksovul bo'lib, u tuproqni barqarorlashtirish, eroziyaning oldini olish va biologik xilma-xillikni saqlashda muhim rol o'ynaydi. Janubiy Orol dengizi ekotizimi bunday muammolarga duch kelayotgan sharoitda saksovullarni muhofaza qilish bo'yicha huquqiy chora-tadbirlarni kuchaytirish zarur.

Mavzuning dolzarbligi antropogen ta'sir va iqlim o'zgarishi natijasida yuzaga keladigan tahdidlarga munosib javob berish zarurati bilan belgilanadi. Saksovulni muhofaza qilish bo'yicha joriy huquqiy chora-tadbirlar o'simliklarni muhofaza qilish va hududning ekologik barqarorligini ta'minlash uchun yetarli emas. Shu sababli, ushbu tadqiqotning maqsadi mavjud huquqiy tartibga solishni tahlil qilish, muammolarni aniqlash va uni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdir.

## Saksovullarning ekologik ahamiyati

Saksovullar (Haloxylon spp.) Janubiy Orol dengizi ekotizimining asosiy komponentlari hisoblanadi. Ular quyidagi funktsiyalarni bajaradilar:

**1. Tuproq eroziyasining oldini olish:** Saksovullar kuchli ildiz tizimiga ega bo'lib, tuproqni barqarorlashtirishga yordam beradi va uni ob-havoning oldini oladi.

**2. Biologik xilma-xillikni saqlash:** Ular o'simliklar va hayvonlarning har xil turlarining hayoti uchun o'ziga xos sharoitlarni yaratadi, ekotizim muvozanatini saqlashga yordam beradi.

**3. Suv balansini tartibga solish:** Saksovullar tuproqdagi namlikni saqlab qolishga yordam beradi, bu mintaqaning quruq iqlimida ayniqsa muhimdir.

Janubiy Orol dengizi ekotizimiga taalluqli muammolar saksovul populyatsiyasining sezilarli darajada kamayishi ko'rinishida namoyon bo'ladi, bu esa o'z navbatida tuproq eroziyasining kuchayishiga va bioxilma-xillikning yo'qolishiga olib keladi.

**Saksovulni muhofaza qilishni huquqiy tartibga solish**

Mintaqada saksovulni muhofaza qilishning amaldagi huquqiy tartibga solinishi milliy qonunchilik va xalqaro shartnomalarga asoslanadi. Milliy qonunchilik darajasida quyidagi qoidalar qo'llaniladi:

**1. Ekologik qonunlar:** Bu qonunlar tabiiy resurslar va ekotizimlarni muhofaza qilishga qaratilgan.

**2. O‘simliklarni muhofaza qilish to‘g‘risidagi qonunlar:** O‘simlik dunyosidan, jumladan, saksovullardan foydalanish va muhofaza qilishni tartibga soladi.

Xalqaro shartnomalar ham muhim rol o'ynaydi, masalan:

**1. Biologik xilma-xillik konventsiyasi:** biologik xilma-xillikni saqlash va ekotizimlardan barqaror foydalanishni qamrab oladi.

**2. Iqlim o'zgarishi bo'yicha BMT doiraviy konventsiyasi:** iqlim o'zgarishiga moslashish va uni yumshatish siyosatiga ta'sir qiladi.

**Huquqiy tartibga solishdagi muammolar va kamchiliklar**

Qonunchilik va xalqaro shartnomalar mavjudligiga qaramay, bir qator muammo va kamchiliklar mavjud:

**1. Qonunchilikdagi bo‘shliqlar:** Qonun hujjatlarida ko‘pincha saksovullarning o‘ziga xos xususiyatlari va ularning ekotizimlari hisobga olinmaydi. Himoya va boshqaruvning aniq belgilangan standartlari yo'q.

**2. Ijroning samarasizligi:** qonunlarga rioya etilishini nazorat qilish mexanizmlari ko'pincha etarli emas, bu esa buzilishlarga va yomon rioya qilishga olib keladi.

**3. Resurslarning etishmasligi:** moliyalashtirish va malakali kadrlarning etishmasligi xavfsizlik choralarini samarali amalga oshirishni qiyinlashtiradi.

**Muvaffaqiyatli va muvaffaqiyatsiz amaliyotlarga misollar**

Turli mamlakatlar o'xshash ekotizimlarni himoya qilish uchun turli yondashuvlarni amalga oshirdilar. Muvaffaqiyatli amaliyotlarga misollar kiradi:

**1. Muhofaza qilinadigan zonalar va qo'riqxonalarni tashkil etish:** asosiy ekotizimlarni himoya qilish uchun qo'riqlanadigan zonalarni yaratish ayrim mamlakatlarda muvaffaqiyatli joriy etilgan.

**2. Mahalliy hamjamiyatlarni tabiatni muhofaza qilish jarayonlariga integratsiyalashuvi:** Mahalliy hamjamiyatlarni tabiiy resurslarni muhofaza qilish va boshqarish dasturlariga jalb qilish.

Muvaffaqiyatsiz misollarga quyidagilar kiradi:

**1. Kompleks yondashuvning yo'qligi:** ko'p hollarda himoya choralari faqat qisman qo'llaniladi yoki muammo ko'lamiga mos kelmaydi.

**2. Majburiy ijro muammolari:** Ba'zi hollarda ijroning samarasizligi va nazoratning yo'qligi doimiy qonunbuzarliklarga olib keladi.

**Saksovullarni muhofaza qilish bo'yicha huquqiy chora-tadbirlarni kuchaytirish bo'yicha tavsiyalar**

Saksovullarni muhofaza qilish samaradorligini oshirish va ekotizimning barqaror rivojlanishini ta'minlash maqsadida quyidagi chora-tadbirlar taklif etiladi:

**1. Yangi qonunchilik tashabbuslarini ishlab chiqish va amalga oshirish:**

a) saksovullarni muhofaza qilishni yaxshilash uchun amaldagi qonun va me'yoriy hujjatlarga o'zgartirishlar kiritish.

b) saksovullar alohida muhofaza qilinadigan qo'shimcha himoya zonalari va qo'riqxonalarini tashkil etish.

**2. Yaxshilangan monitoring va nazorat:**

a) Saksovullarning holati va qonunchilik normalariga rioya etilishini monitoring qilishning samarali tizimlarini ishlab chiqish va joriy etish.

b) qonun hujjatlariga rioya etilishi ustidan nazoratni kuchaytirish va buzilishlar uchun javobgarlikka tortish.

**3. Ogohlantirish va jamoatchilik ishtirokini oshirish:**

a) Saksovullarning ahamiyati va ularni muhofaza qilish zarurligi to'g'risida xabardorlikni oshirish uchun ma'rifiy kampaniyalarni o'tkazish.

b) jamoat tashkilotlari va mahalliy hamjamiyatlarni tabiatni muhofaza qilish tadbirlari va dasturlariga jalb qilish.

**Xulosa**

Janubiy Orol dengizida saksovullarni muhofaza qilish bo'yicha huquqiy chora-tadbirlarni kuchaytirish mintaqa ekotizimining barqarorligini ta'minlashda muhim qadamdir. Amaldagi huquqiy chora-tadbirlarni ekotizimning o'ziga xos xususiyatlari va u duch keladigan tahdidlarni hisobga olgan holda takomillashtirish va real sharoitlarga moslashtirish zarur. Yangi qonunchilik tashabbuslarini ishlab chiqish va hayotga tatbiq etish, monitoring va nazoratni takomillashtirish, aholining xabardorligini oshirish hududda saksovulni samarali muhofaza qilish va ekologik muvozanatni saqlashning asosiy yo'nalishlaridandir.

**Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Ekologiya huquqi. Darslik // Bozorov U.B., Xolmo'minov J.T., Juraev Y.O., Usmonov M.B. va boshqalar. Mas'ul muharrir yu.f.d., prof. J.T.Xolmo'minov. – T: TDYU, 2018. - B 369.
2. Ўзбекистон Республикасининг "Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида"ги Қонуни. // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис палаталари Ахборотномаси. – Тошкент: 2006. 10-сон, 536-модда.
3. Ўзбекистон Республикасининг "Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида"ги Қонуни. // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис палаталарининг Ахборотномаси. – Тошкент: 2007. 12-сон, 604-модда.
4. Ўзбекистон Республикасининг "Ўсимлик дунёсини муҳофаза этиш ва ундан фойдаланиш тўғрисида"ги қонуни. (Янги таҳрири) // "Халқсўзи"газетасининг 2016 йил 22 сентябрдаги 187 (6622)-сон.
5. Ўзбекистон Республикасининг "Экологик экспертиза тўғрисида"ги Қонуни. // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Ахборотномаси. – Тошкент: 2000. 5-6-сон, 144-модда.
6. Ўзбекистон Республикасининг "Чиқиндилар тўғрисида"ги Қонуни. // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис палаталарининг Ахборотномаси. – Тошкент: 2007 й. 12-сон, 604-модда.

7. Ўзбекистон Республикасининг “Экологик назорат тўғрисида”ги Қонуни. // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2013 й., 52-сон, 688-модда.

**Elektron resurslar:**

1. http:// www.lex.uz
2. http: // www.gov.uz
3. http:// www.uznature.uz
4. http:// www.eco.uz
5. http: // www.norma.uz

WORDLY KNOWLEDGE